

Людмила Павленко,
*доцентка кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
кандидатка історичних наук*

РОЛЬ ЖІНКИ У ПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Упродовж століть жінка залишалася замкненою у власному домі під опікою родичів чоловічої статі, спочатку – батька, згодом – чоловіка, зранку до пізньої ночі виконуючи обов'язки берегині сімейного вогнища, господині побуту і доглядальниці дітей. Повна економічна залежність внаслідок відсутності законів, які б захищали право жінки розпоряджатися своїм майном і статками, закритість ринку праці для жінок майже в усіх сферах економічного життя, неможливість отримати професійну освіту та споконвічні гендерні стереотипи поведінки в традиційному суспільстві країн Європи та Америки тривалий час стримували трудову ініціативу жіноцтва.

Суттєві зрушення в цьому питанні сталися лише у ХІХ ст. зі стрімким розвитком капіталістичних відносин у провідних країнах світу. Успіхи процесу модернізації стимулювали економічний розвиток, прискорюючи науково-технічний прогрес та збільшуючи обсяги промислового виробництва. До кінця ХІХ ст. стають поширеними поняття «жінка-трудівниця», «пролетарка», «фабрична жінка», що свідчило про формування нового про шарку європейського та американського жіноцтва, яке заробляло на життя власною важкою працею у промислових майстернях, на заводах і фабриках.

Такі різкі та суттєві зміни у професійній долі жінки сталися з двох причин. По-перше, участі в економічному житті жінок потребували держави, зацікавлені у невпинному зростанні темпів промислового розвитку. По-друге, працювати і заробляти прагнула сама жінка.

Що стосується державної політики залучення жінок до індустріального розвитку, використання жіночої праці давало можливість заощаджувати фінансові ресурси в умовах не до кінця подоланого «інвестиційного голоду», що було характерним для багатьох «фінансовоємних» галузей навіть розвинутих країн. Жінка була згодна на меншу оплату своєї праці, ніж чоловік. Навіть у США жінка подекуди отримувала половину, а то й третину від чоловічої зарплатні. Це часто обумовлювалося тою обставиною, що для жінки таке джерело доходу було або не головним, оскільки забезпечував родину в

основному чоловік, або достатнім для власних потреб самотньої працівниці. Дану проблему досліджували відомі економісти Вебб, Гобсон, Смерт [5, с. 403]. Відсутність професійної освіти робітниць теж не була перешкодою при наймі на роботу, оскільки лєвова частка процесів на заводах і фабриках не потребувала спеціальної кваліфікації. Також негативно позначалося на заробітках працюючої на промисловому підприємстві жінки і її «політична самотність» – профспілкової допомоги, солідарної підтримки.

Проте виконувати роботу на рівних з чоловіком жінка могла. Впровадження у виробництво парових двигунів, наприклад, у текстильній промисловості, компенсувало меншу від природи фізичну силу і витривалість жінки. Сила звички підкоритися, задовольнятися найменшим, не скаржитися на умови праці, страх втрати заробіток робили трудівниць бажаною робочою армією, яку у ті часи часто називали резервною, запасною.

Статистичні дані по провідних країнах Західної Європи та США свідчать на користь твердження, що жінка стає важливою складовою кадрового забезпечення промислового виробництва у другій половині XIX – на початку XX ст. По-перше, на 1851 р. в Європі було зареєстровано кількісну перевагу жінок над чоловіками у загальній цифрі народонаселення. По-друге, структура робочого класу в середньому на одну чверть складалася з жінок і підлітків [4, с. 188]. Жінку допустили до роботи на виробництвах легкої промисловості (текстильні, швейні) та видобувної галузі важкої промисловості (вугільні та олов'яні копальні) [3]. В Англії зайнятість жінок в обробній промисловості зросла за період з 1841 по 1891 рр. з 463600 до 1447500 ос., у Німеччині – з 1882 по 1907 рр. з 4961228 (26% від усіх працюючих) до 10035705 (33 % відповідно) ос., у США – з 1870 по 1890 рр. з 1836288 до 3914711 ос. [2, с. 31–32], а на 1907 р. жінок працювало вже 5329807 ос. (14,3 %) [1, с. 382]. У Франції на 1901 р. жінок, зайнятих у виробництві нараховувалося 6804510 ос., що складало 34,8 % від усіх робітників [3].

Сама жінка прагнула заробляти на життя самостійно, не розраховуючи на родину, зазвичай бідну, або чоловіка, який теж не поспішав одружуватися з фінансових міркувань. Для другої половини XIX ст. характерна практика влаштування на роботу здебільшого молодих незаміжніх дівчат, або вдів, оскільки в них не було годувальників чоловічої статі. Вік незаміжніх дівчат ставав дедалі довшим, оскільки проявилася тенденція на відмову від шлюбу чоловіків, зайнятих у промисловому виробництві. Вони заробляли так мало, що свідомо відмовлялися від утримання родини до накопичення певних заощаджень, або взагалі звикали до холостяцького життя, витрачаючи зароблене на задоволення власних скромних потреб – найм найдешевшого житла, скудне харчування, тютюн, алкоголь, послуги повій. У країнах Скандинавії (Швеції та Норвегії) з'явилися так звані «стокгольмські шлюби», які поєднували до 40-50 % усіх скандинавських пар. Вони жили без вінчання та громадянської реєстрації, на-

роджували дітей, налагоджували побут, іноді даремно сподіваючись на офіційні стосунки. Це було характерно саме для робітничих мас населення.

Але справжньою проблемою виявилось працевлаштування на заводи і фабрики заміжніх жінок, які намагалися допомогти чоловікам прогодувати родину. Вони не мали сил і часу нормально доглядати дітей, важко працювали під час вагітності і одразу після пологів. Чоловіки-політики звертали увагу на шкідливий вплив важких умов праці на здоров'я, зовнішній вигляд, настрої жінки, на зниження якості ведення нею домашнього господарства і виховання дітей. Також наводились результати досліджень, згідно з якими у роки економічної кризи та безробіття, коли жінка змушена була залишатися вдома, різко знижувалася дитяча смертність. Ще у 1840 р. британська урядова комісія звертала увагу у своїй доповіді на факти нелюдських умов праці жінок [6, с.253, 256]. На початку XX ст. у німецькому Рейхстазі точилася боротьба за закон, який би заборонив працю на заводі заміжньої жінки. На цьому наполягали консервативні політики, а представники соціал-демократії відстоювали право німецької жінки на самостійну економічну діяльність. Вирішення цих питань стало пріоритетом у роботі урядів багатьох країн. Так, бельгійський політик і державний діяч Франк переконав парламент, що «охорона вагітних і породіль – то є державна та суспільна справа». В результаті вдалося на законодавчому рівні обмежити роботу таких жінок на 2 місяці з виплатою компенсації за тимчасову втрату заробітку. Подібний закон підтримала і затвердила Німеччина [5, с. 401–402].

Відносно жіночого руху країн Європи та Америки другої половини XIX – початку XX ст. справедливо говорити про ще один стимул для жінки реалізуватися у професійній сфері – загальні успіхи жіночої емансипації, які збуджували у прогресивному жіноцтві почуття гордості, впевненості у своїх силах, прагнення гендерної незалежності, зокрема й економічної. На цьому етапі жіночий рух розпадається на дві течії – буржуазну і пролетарську. Відмінність полягала в тому, що до першої належали представниці середнього і вищого класів, які боролися за роботу в інтелектуальних сферах економічного життя, а до другої відносились представниці робітничих мас, які вже отримали право на труд і намагалися домогтися кращих умов праці і справедливої її оплати. Тому ця течія на межі XIX – XX ст. стала невід'ємною складовою робітничого руху.

Однак, попри усі складнощі працевлаштування, важкі умови праці, низьку зарплатню, жінки швидко опанували промисловий сектор, посунувши чоловіків, і віддавати завойоване більше не збиралися. Англійський історик Дж. Тревельян так схарактеризував ситуацію: « Жінки, які йшли працювати на фабрики, хоча і втрачали деякі цінні переваги свого колишнього життя, здобували незалежність. Гроші, які вони заробляли, були їхніми власними. Фабрична працівниця займала певне економічне становище, яке з плином часу почало збуджувати заздрість інших жінок» [7, с. 493].

Література:

1. Бебель А. Женщина и социализм. М. Гос. изд. полит. лит. 1959. 592 с.
2. Дружинин Н.М. Охрана женского и детского труда в фабричной промышленности России. Дипломное сочинение. 1912. 158 с.
3. Егорова А.М. Индустриализации в странах Западной Европы и США на рубеже XIX-XX вв. как фактор включения женщин в трудовую деятельность. *Universum: общественные науки* : электрон. научн. журн. 2016. № 10 (28). URL: <https://7universum.com/ru/social/archive/item/3763> (дата обращения: 08.12.2020).
4. Кузьмина Я.И. Развитие империализма в Германии в конце XIX – начале XX ст. Полянский Ф.Я., Мамин В.А. Экономическая история капиталистических стран. М. Из-во Московского университета. 1986. С. 182–191.
5. Левинсон-Лессинг Ф. О главнейших факторах женского движения. К свету. Научно-литературный сборник. С.-Петербург. Комитет общества доставления средств С.-Петербургским Высшим Женским курсам. 1904. С. 390–427.
6. Трагер Дж. Великие женщины. Хроника. События. Факты. М. Понарама. 1999. 528 с.
7. Тревельян Дж. М. Социальная история Англии. Обзор шести столетий от Чосера до королевы Виктории. М. Из-во иностранной литературы. 1959. 608 с.

Любов Шара,

*доцентка кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка,
кандидатка історичних наук*

УКРАЇНСЬКЕ ЖІНОЦТВО У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛІСТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ 1920-х РОКІВ

Поразка Української національно-визвольної революції 1917-1921 рр. зумовила ствердження на теренах нашої держави більшовицької влади, а потому й повну втрату незалежності у форматі Радянського Союзу. Як наслідок – практично усі сфери політичного, економічного та культурно-духовного життя охопили соціалістичні перетворення, активними діячками яких стали й жінки. Вони користувалися широкими політичними правами, були затребуваними навіть у тих царинах, до яких упродовж сторічч, від ліквідації козацького устрою, не допускалися, покійрно виконуючи роль домогосподарок.